

BERHIDAI PIUSZ

Szent mobilitás

Az evangéliumi út kettős iránya

„Járni: igen, de mi felé? (...) befelé és kifelé.
Befelé, hogy állandóan a központ felé forduljunk,
hogy szőlővesszőknek ismerjük fel magunkat
az egyetlen szőlőtől, aki Jézus. (...)

Kifelé, a sokféle mai egzisztenciális periféria felé,
hogy együtt elvигyük az evangélium gyógyító kegyelmét
a szenvedő emberiségnek.”

(Ferenc pápa, Genf, Ökumenikus Központ, 2018. június 21.)¹

1. Szent Ferenc élete. A középpontban vagy a periférián?

A középkori szentek közül Assisi Szent Ferencről van a kezünkben a legtöbb forrás: hivatalos és nem hivatalos életrajzok, legendák, visszaemlékezések, költői és liturgikus szövegek, pápai bullák, keresztény, sőt nem keresztény történeti források. Személye a történeti tudatosságú modern ember számára is középpontba került és kerül, gyakran még a kereszténységtől vagy intézményes egyháztól elfordulók számára is. E jelenséget számos körülmény segítette, mindamellet magának a Szentatyának az egyedülálló hite és személyisége is indokolja.² Mindegyik forrásnak megvan a maga nézőpontja, ahonnan szemlél – periféria sok van, középpont mindig csak egy –, ahogy a későbbi korszak embere is akarva-akaratlan a maga szemüvegén át észleli és fogadja be ugyanannak az életnek a körvonalait, fontos vagy fontosnak vélt sajátosságait.

Már az a különbség is figyelmet érdemel, amely a legkorábbi és a Ferenc halála után két, illetve három évtizeddel írt életrajzok között van. Ezt jól szemlélteti az egyik legendabeli elbeszélés metamorfózisa, amely széles körben ismert, és a *Fioretti* 16. fejezetében olvasható: Szent Ferenc a madaraknak prédikál. A csodálatos történet egy olyan kontextusban kerül elbeszélésre, amelyben a szent fő kérdése, hogy vajon Isten szemlélődő remeteéletre hívja őt, vagy inkább egy aktív, igehirdető életformára. A válasz érdekében elküldi Masseo testvért két szemlélődő társához – előbb Klárához, majd Szilveszter testvérhez –, hogy imádkozzák át a kérdést, és közvetítsék Isten szándékát. Mindkét megkérdezett

1 <https://www.evangelikus.hu/ferenc-papa-masodik-beszede-genfben-ver-okumenizmus-a-elorehaladasra-biztat-minket> (Utolsó letöltés: 2019. 11. 09.)

2 Ruh, Kurt: *A nyugati misztika története II. A 12. és a 13. századi női misztika és az első ferencesek misztikája*, Akadémiai, Budapest, 2006, 428.

től ugyanaz a válasz érkezik: „Menj prédikálni!” Ennek hallatára Ferenc prédikálni kezd a városokban és falvakban, s ennek gyümölcse lesz a *Fioretti* szerint a „világi rend” is, amelynek tagjai a szerzetesekhez hasonlóan kötelezik magukat az Evangéliumra, de világi életállapotuknak megfelelően. Majd az emberek üdvösségét szolgáló prédikálást Ferenc kibővíti az egész Teremtés felé való odafordulással, ahogy ez a madarakhoz intézett szavaiból kiderül, s amely Giotto közvetítésében is „olvasható” az assisi bazilika freskóciklusának darabjaként. Itt nincs mód belemerülni a narratívába rejtett olyan „direkt” ellentmondásokba, mint Ferenc „Remeteség vagy prédikáció (pasztoráció)?” dilemmájának megoldása, miszerint inkább pasztoráció, ugyanakkor ezt a választ két olyan ember közvetíti, aki bár hozzá csatlakozott, mégis remeteségben, illetve szemlélődő életet él... Most csupán állítsuk a 14. századi *Fioretti* elbeszélése mellé a korábbi források tanúságait.³ A népnyelvi *Fioretti*, az 1330-as években összeállított latin *Actus beati Fancisci et sociorum eius* című legendagyűjtemény fordítása 1370–1385 között készült. A benne olvasható elbeszélés kevesebb drámai elemmel ugyan, de már Bonaventura *Legenda maior*-jának 12. fejezetében is olvasható, amely részt – az egész fejezetet – Ferenc prédikáló tevékenységének szentelte. Már itt is egymás után következik az identitáskérdés, valamint a madaraknak szóló prédikáció elbeszélése. Bonaventura műve 1260–1261-re datálható.⁴ A korábbi, Celanói Tamás által írt életrajzban (1228–1229), bár egymástól függetlenül, de megtaláljuk a két témát. Az életmódra vonatkozóan azonban nem hallunk Klára és Szilveszter közvetítő tevékenységéről:

Az igazság valódi követői abban az időben nagyon sokat vitatkoztak arról, vajon az emberek között kell-e maradniuk, vagy pedig remeteségbe vonulniuk. Szent Ferenc azonban, aki legkevésbé sem bízott magában, hanem minden ügyes-bajos dolgában buzgó imádsággal igyekezett kiérdemelni a döntést, úgy határozott, hogy nem magának, hanem Annak szenteli életét, aki mindnyájunkért meghalt. (Celanói Tamás: Első életrajz 35)⁵

A Perugiai Névtelennél, valamint *A három társ legendájában*, ebben a két, szintén korai – 1240-es évek elejéről való –, de nem hivatalos életrajzban még ennyit sem találunk.⁶ Csupán arról

- 3 E téma kibontásának szenteli kutatását, részletesen elemezve az említett szöveghelyeket: Messa, Pietro: *Frate Francesco tra vita eremitica e predicazione*, Edizioni Porziuncola, Assisi, 2001.
- 4 Vö. Az életrajzi források datálásával kapcsolatban eligazítást nyújt: Uribe, Fernando: *Introduzione alle fonti agiografiche di san Francesco e santa Chiara d'Assisi (secc. XIII–XIV)*, Porziuncola, 2002.
- 5 Celanói Tamás *életrajzi Szent Ferencről*, ford. Balanyi György, Hidász Ferenc, Várnai Jakab, Agapé, Szeged, 1995.
- 6 Vö. Perugiai Névtelen 15; *A három társ legendája* 33 és 36. *Testvérünk és atyánk. Rövidebb ferences források I.*, ford. Berhidai Piusz, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018.; *A három társ legendája*, ford. Balanyi György, Hidász Ferenc, Agapé, Szeged, 1995.

olvashatunk, hogy Ferenc gyakran időzött csendes, elhagyott templomokban, szívesen vonult vissza, hogy az imádságnak szentelje magát, ezzel együtt mások szolgálatára is elszánta magát. A prédikáció azonban nem úgy jelenik meg, mint a visszavonult életformával szemben álló, azt kizáró, illetve felváltó hivatalos szolgálat, hanem mint ami a formálódó identitás része, s ami a kezdeti időszakban nem több egyszerű szavakból álló buzdításnál. A Perugiai Névtelen művében (*A Rend kezdete vagy alapítása*) ezt olvassuk:

Isten embere addig még nem prédikált a népnek. Mégis, amikor városokon és falvakon át vezetett útjuk, férfit és nőt egyaránt buzdított, hogy féljék és szeressék az ég és föld Teremtőjét, és tartsanak bűnbánatot bűneik miatt. (Perugiai Névtelen 15)

A későbbi források tehát egy 13. századi dilemmát vetítenek vissza Ferenc evangéliumi útja kezdetére, amikor ő és társai még nem szerveződtek olyan renddé, amely inkább városi közösség, és amelynek a kezdetekhez képest több klerikus, azaz hivatásos igehirdető tagja van.

A saját szempontok kivetítése Ferenc életére csak az egyik megkülönböztető jegye az egyes életrajzoknak. Ezzel együttjár az a jelleg, hogy Ferenc hol úgy jelenik meg, mint követendő példa, a maga aszkéta, szegény és egyszerű, ám emberi alakjával, hol pedig olyan ábrázolásban, ahol a szent tulajdonságok valóságos szimbólummá állnak össze; ahol az emberi tényezőket elfedi vagy legalábbis súlytalanná teszi a misztikum. Ez utóbbinak példája többek között a *Legenda maior*, amelyben Bonaventura révén egy *vita mystica* tárul fel előttünk, az emberi lélek útja Istenbe, amely a megtéréssel kezdődik és a stigmatizáció eseményében éri el csúcspontját.⁷ Egy ilyen ábrázolásban előny, hogy a mindenkori hívőnek általánosan megragadhatóvá teszi a hit útjának egyes szakaszait és fordulópontjait, és önmagában az egyedül Szentre irányít, azt teszi szemlélhetővé. Mégis a szemlélni nem tudó vagy nem akaró, modern történeti érdeklődésű olvasó számára nem bír a legendák egykori performatív erejével; mondhatjuk azt is, a ferences források halmazán belül perifériára kerül.⁸

Amikor napjainkban Ferenc pápa erőteljesen a világ figyelmének középpontjába állítja Assisi Szent Ferencet, ezt nyilvánvalóan performatív szándékkal teszi, azaz hogy a szent élete a szó eredeti értelmében legenda legyen számunkra: olyan törté-

7 Szent Bonaventura voltaképp ugyanazt írja le Ferenc-életrajzában a hágiográfia eszközeivel, amit megfogalmaz a spekulatív misztika keretein belül *Itinerarium* című művében. *Szent Bonaventura, Szent Ferenc élete*, ford. Berhidai Piusz, Szent István Társulat, Budapest, 2015.

8 Vö. Le Goff, Jacques: *Assisi Szent Ferenc*, Európa, Budapest, 2002; Dalarun, Jacques: *La Mala Ventura di Francesco d'Assisi*, Edizioni Biblioteca Francescana, 1996.

net, olyan példa, amely átalakít minket, mozgásba hoz és üdvös tettekre indít. Bevallottan korunk helyzetéből tekint Ferencre, társadalmi igazságtalanságtól, emberi szenvedéstől, ökológiai katasztrófáktól sújtott világunkból, s ezzel nemcsak az egyház tagjaihoz, hanem „minden jóakarátú emberhez” fordul (vö. *Laudato sí* enciklika). Különösen indokolt ez részéről és pozíciójából a globalizáció korában, ahol akár elfogadjuk tényként, akár nem, de „mindnyájan egyetlen világ – *one world* – szolidaritásra ítélt lakosai vagyunk”.⁹

A keresztény hit dinamikájában a befelé és a kifelé mozgás egyszerre történik. Ha a középpont felé tartok, a periféria irányába is érzékeny leszek: közelebb lépve a lét forrásához, önmagam határait is meghaladva közösségbe kerülök a másik emberrel, sőt minden létezővel. Az Evangélium dinamikája ez: egyszerre befelé és kifelé. Jézusnak az Atya iránti hűsége egyre erősebben nyilvánul meg, míg a végsőkig nem megy keresztalálában – eközben nyilvános működése során bár a zsinagógában tanít először, de hamarosan küldetését úgy határozza meg, mint ami „Izrael házának elveszett juhaihoz szól” (Mt 15,24), sőt a hitet és lelki szomjúságot tapasztalva a pogányoknak is kinyilvánítja Isten irtalmát (ld. a szír-fóniciai asszony, a kafarnaumi százados, a samáriai asszony), övéit mindvégig szereti (Jn 13,1), halála mindenkiért való halál (Jn 12,32). A tanítványok Jézust követve ugyanebbe a kettős mozgásba kapcsolódnak, és szintén ezt a dinamikát látjuk kirajzolódni a szentek életében, így Assisi Szent Ferenc útján is. Mi sem fejezi ki ezt jobban, mint az áthagyományozott fohász: *Deus meus et omnia!* Istenem és minden!¹⁰

A következőkben igyekszem ezt a kettős dinamikát bemutatni Szent Ferenc életútján és evangéliumi életformájában.

2. Kivonulás a városból: „kijöttem a világból”¹¹

Ferenc megtérését talán helyesebb volna felnőtt vagy mélyebb hitre jutásnak nevezni. Szorosan összekapcsolódik azzal a belső kereséssel, amelynek jegyében gyakran kilovagolt Assisiből. Valóságos fiatalemberről van szó, remek lehetőségekkel a világi életben, akár apja üzleti világába kapcsolódik bele, akár egyéni ál-

9 Boulad, Henri: *Globalizáció és önazonosság*, Korda, Kecskemét, 2013, 7.

10 A ferences misztikáról szólva Anton Rotzetter szembeállítja ezt a fohászt *A Megnemismert felhője* című 14. századi írás gondolatvilágával, kiemelve, hogy Ferenc fohásza helyesen így értendő: „Istenem és minden dolog.” (És nem, ahogy hagyományosan fordítják sokszor: „Istenem és mindenem.”) „Amikor megvalljuk hitünket Istenben, ebbe az egész teremtés is beletartozik: az Istenbe vetett hit által minden egyes létező benső kapcsolatba kerül más létezővel. Abba a mindenségbe tartozik, amelyet Isten teremtett. Így nem csoda, ha a létezők Isten nagyságának hírnökeivé és jeleivé válnak.” (Rotzetter, L. Anton – Willibrord-Christian Van Dijk – Thaddée Matura: *Assisi Szent Ferenc. A kezdet, és ami abból megmaradt*, Vigilia, Budapest, 1995, 126.

11 Végrendelet 3

mait követve lovagi dicsőség megszerzésére indul. A betegség és a hadifogság tapasztalata után azonban valami újat, többet, igazabbat keres, ahogy ezt az életrajzok érzékeltetik. Nem pogányból, illetve másvallásúból lett keresztény, vagy nem-katolikusból katolikus, hanem vallásos keresztényből lett krisztushívő, és ez a keresés időszakát követően szorosan összekapcsolódott előbb egy bűnbánó-remete életmóddal, majd az evangéliumi életformában való elköteleződéssel.

Ferenc megtérése, ahogy tanúságot tesz erről ő maga *Végrendeletében*, azzal veszi kezdetét, hogy az Úr a leprások közé vezeti, és ő irgalmasságot gyakorol velük.¹² Itt a bűnbánat nem valami elméleti tevékenységként, önvizsgálattal és vallomással jelenik meg előttünk, hanem mint konkrét tett, azzal az emberrel való találkozás, akitől korábban undorodott, akit került, vagyis aki számára periférián volt. Ehhez ki kellett lépni a város határain kívülre, odahagyva a kényelmest és kiszámíthatót, vállalva a bizonytalant és a magány okozta belső kényelmetlenséget is. Celanói Tamás beszámol róla, hogy Ferenc magányos helyeket keresett a városon kívül, és eleinte egy barátját vitte magával. Az egyik ilyen hely egy város közeli barlang volt, ahol egészen egyedül tudott lenni. Egy ilyen alkalommal „amikor visszatért barátjához, annyira el volt gyötörve, hogy egészen más embernek látszott, mikor belépett, és másnak, amikor kijött”.¹³ A városon kívüli harmadik „hely”, pontosabban találkozás, szintén a falakon kívül, a magukra maradt, üres templomocskákban volt:

És az Úr olyan hitet adott nekem a templomokban, hogy ilyen egyszerűen imádkoztam és mondtam: Imádunk téged, Úr Jézus Krisztus, minden templomodban az egész világon, és áldunk téged, mert szent kereszted által megváltottad a világot. (Végrendelet 4)

A városból való kivonulás tehát lehetőséget nyújtott számára, hogy találkozzon a leprással, önmagával és a Jézus Krisztusban önmagát adó Istennel. Nemcsak a város, hanem önmaga határain is túlra lépett, s így egyszerre volt képes irgalmasságot cselekedni a rászorulóval, talált rá önmagára, és nyílt meg a hit ajándékára. Ez az önmeghaladás ugyanakkor nem személyes teljesítménye volt, ahogy ezt többször is megvallja: „Az Úr adta meg nekem.”¹⁴

A világból való kivonulás egyszerre jelent belépést a misztériumba és kilépést az elhagyott szenvedő felé. A kettő elválaszthatatlanul kapcsolódik egybe. A leprással való találkozás egyben az isteni kegyelem megtapasztalása is lesz:

12 Szent Ferenc műveit a következő kiadásból idézem: *Assisi Szent Ferenc írásai, Ferences Források Magyarul 3.*, ford. Berhidai Piusz, Hidász Ferenc, Magyarok Nagyasszonya Rendtartomány, Budapest, 2018.

13 Celanói Tamás: *Első életrajz 6*

14 Vö. *Végrendelet 1. 4. 14*

Míg bűnökben voltam, túlságosan keserű volt számomra a leprások látása, de maga az Úr vezetett engem közéjük, és én irgalmasságot cselekedtem velük. És amikor eltávoztam tőlük, az, ami nekem keserűnek tűnt, átváltozott számomra a test és a lélek édességévé... (Végrendelet 1–3)

Hasonlóképp a magányos templomokban való időzés, a Keresztrefeszített szavainak meghallása nem csupán istenél-mény, hanem újfajta kapcsolatot jelöl ki a többi emberrel: szolgálni az egyházban a többi ember üdvösségét. Ez előbb az omladozó templomok helyreállításában valósul meg Assisi környékén, később a zarándok és igehirdető élettel Itáliában és annak határain túl.¹⁵

3. Jézus nyomdokainak követése: „mint zarándokok és jövevények”¹⁶

Ferenc életében a világ elhagyása nem a monasztikus ideállal párosul, ahol az apátság falai jelentik az otthont, leképezve a maga rendezettségével, hierarchiájával és a szüntelen istenszolgálattal a mennyei város harmóniáját, jóllehet számtalan ponton ebből a hagyományból merít.¹⁷ Pietro Bernardone fia és nyomában első társaiként több assisi polgár a város szélére vonul vissza, hogy munkával és imádsággal bűnbánó életet éljen. Nem szakadnak el a várostól, eleinte csupán a munka és alamiznagnagyűjtés címén marad meg kapcsolatuk a „világgal”, a prédikálással pedig már a pasztoráció érdekében is egyre inkább a városon belül mozognak. Az otthon és egyben az Isten Országára utaló jel nem az apátság lesz, hanem egy változó (mobil) testvéri közösség és maga a világ. Még a későbbiekben is, amikor a létszámbeli gyarapodás miatt letelepednek a testvérek, helyeik vagy visszavonultságra alkalmas remeteségekben lesznek, ahol a remeteségeknek adott regula szerint élnek, vagy az egyes városok szélén, gyakran a városfalra építve. Csak később, a klerikalizálódás és fokozottabb pasztoráció következményeként alakulnak ki a városközpontokhoz közelebb eső konventek. Jellemző híradása a krónikáknak, hogy egy 1223-ban Speyerben tartott káptalan ünnepi miséjét a helyi leprakórházban celebrálják. Egy évvel később, amikor a kisebb testvérek Erfurtban telepednek le, ideiglenesen a leprások papjának városfalakon kívüli házában helyezik el a testvéreket, majd amikor át akarják költöztetni őket és megkérdezik Iordanus testvért, hogy építsenek-e számukra kolostort (*ad modum claustrum*), ő ezt a választ adja: „Nem tudom, mit jelent: ko-

15 Celanói Tamás: Második életrajz 10–11

16 Megerősített regula 6,2; Végrendelet 24

17 Ezt a témát fejti ki: Varga Kapisztrán: Assisi Szent Ferenc és a monasztikus rendek, *Sapientiana*, 2018/2.

lostor. Egyszerűen építsetek nekünk egy házat közel a vízhez, hogy lemelessünk megmosni a lábunkat.”¹⁸

Ez a tulajdon nélküli és világban járó életforma lesz az, amely keretet ad Ferenc evangelizációjának. Egy olyan mobilis élet, amely az ebben a világban testet öltött Isten Fiához akar hasonlítani annak lelki és anyagi vonatkozásaiban egyaránt. Ennek lesz legprovokatívabb vonása a szegénység:

A testvérek semmit se sajátítsanak ki, se házat, se lakhelyet, se más egyebet. És mint zarándokok és jövevények ezen a világon, akik szegénységben és alázatosságban szolgálnak az Úrnak, menjenek bizalommal alamizsnáért, és nem kell szégyenkezniük, mert az Úr is szegénnyé lett értünk ezen a földön. A fölséges szegénységnek ez az a magasztossága, amely titeket, kedves testvéreim, a mennyek országa örökösivé és királyivá avatott... Ehhez ragaszkodjatok teljes mértékben, szeretett testvéreim, és így a mi Urunk Jézus Krisztus nevéért az égvilágon semmi mást ne kívánjatok birtokolni soha. (Megerősített regula 6,2–6)

A Jézus Krisztushoz való hasonulás programja magával hozza azt a mindig megújuló belső törekvést, hogy a kisebb testvér a birtoklás és ragaszkodás kényszerét elengedje a legkülönbözőbb területeken: otthon, ingatlanok, ingóságok, föld, továbbá személyes képességek, kötődések, megbízatások tekintetében. Nem véletlen, hogy ez a fajta radikalizmus, ami soha nem lehet csak anyagi, vagy csak spirituális, szüntelen fejfájást okozott a renden belül és kívül. Kezdetben az egyházi vezetés tekintett értetlenkedve az evangéliumi szegénységre. A Perugiai Névtelen szerint, amikor Ferenc a pápa úr áldását kéri az új életformára, a Szentatya túl nehéznek ítéli azt, ezért megkérdezi: „Ugyan honnan fogjátok előteremteni mindazt, amire az élethez szükségetek van?”¹⁹ Ferenc megoldása nem magától értetődő sem akkor, sem később: a Gondviselésre bízva magát a társadalomban kisebbek életében osztozik, vagyis az egyszerű, dolgozó emberek életvitelébe tanul bele.

Az új életforma a kortársak számára is rendkívülinek hatott. A kortárs főpap, Jacques de Vitry beszámol ennek az újdonságnak pozitív és negatív vonásairól is. Tudósít a kisebb testvérekről és nővérekről (!), akik hamar nagy tiszteletet vívtak ki példásan keresztény életvitelükkel: „Nappal a városokat és a falvakat járják, buzgón munkálkodván a lelkek megnyerésén az Úrnak. Éjszaka visszavonulnak remetelakjaikba és magányos helyeikre, hogy a szemlélődésnek szenteljék magukat.” Ugyanő néhány év múlva azon a véleményen van, hogy az új szerzetesi formáció „nagyon veszélyes”, mert a világban szétküldött testvérek kö-

18 Merlo, Grado Giovanni: *Nel nome di san Francesco. Storia dei frati minori e del francescanesimo sino agli inizi del XVI secolo*, Editrici Francescane, 2003. Magyarul: *Szent Ferenc nevében. A ferencesek és a ferenceség története a XVI. század elejéig*, ford. Sulyok Miklós (kézirat).

19 Perugiai Névtelen 34

zött „nemcsak tökéletesek vannak, hanem fiatalok és tökéletlenek is”.²⁰

Az útonjáró és minoritást vállaló mindennapok következménye a regula szövegeiben gyakran visszatérő *necessitas* kifejezés. A *Megerősített regula* jogi szempontból számos nyitott kérdést hagyó, és egyébként sem túl hosszú szövegében az egyes életterületeket tárgyalva újra és újra ebbe a lezárába ütközünk: „szükség esetén”. A testvérek „szükség esetén” cipőt is hordhatnak; „nyilvánvaló szükség esetén” nem kell böjtölniük; anyagi javakat a betegek és ruházkodás érdekében az előljárók elfogadhatnak; „ahogy a szükség miatt jónak látják”; „munkájuk ellenértéként pedig fogadják el, ami szükséges a maguk és testvéreik ellátására”; egyik testvér a másik előtt „aggodalom nélkül tárja fel szükségletét” stb. A *Meg nem erősített regula* 9. fejezetében, a Jézusi szegénység követésének kifejtését ez a felszólítás zárja: „nyilvánvaló szükség esetén az összes testvér úgy járjon el a szükségleteket illetően, ahogyan az Úr megadja neki kegyelmét, »mert a szükség törvényt bont.«” A minoritás velejárója a rászorultság, az egymásrautaltság, és nemcsak a közösségen belül, hanem a közösséget aktuálisan körülvevő társadalom közegében is: „És örülniük kell, amikor alacsonysorsúak és megvetettek, szegények és félkegyelműek, betegek, leprások és útszéli kéregetők közt forgolódnak.” (Meg nem erősített regula 9,2)

Szent Ferenc reguláját olvasva fölvetődik a kérdés: szabályzat ez egyáltalán? Ahol ennyire az éppen adott helyzet és környezet szerint lehet és kell alakítani az életet, ott roppant könnyű visszaélni a „szükség esetén” elv alkalmazásával, s ugyanennyire nehéz egységes és világos formába önteni azt, hogy mit jelent „kisebb testvérnek” lenni. Ferencnek éppen azért kell megszakítania 1219-ben tengerentúli misszióját, mert az otthon maradt testvérek között vannak, akik monasztikus, azaz „rendezettebb” életforma érdekében új konstitúciókat alkotnak – körvonalazva böjt, vándorlás és munkavégzés összefüggését –, míg mások, éppen az első társak közül, „újító és megosztó kezdeményezésekbe” fognak. Egyikük kiváltságlevelet szerez a római kúriától Szent Klára közösségének lelki gondozására, másikuk kiszakadva a testvérek közül leprásokkal együtt alapít új közösséget, kérve rá ugyancsak a Szentszék áldását.²¹

Ferenc mindvégig kitart a „kisebb testvéri” életforma szűk ösvényén, amelynek fő profilja nem valamilyen apostoli vagy karitatív tevékenység lesz, hanem csak és kizárólag az Evangélium megtartása, azonban nem a hagyományos szerzetesi kereteken belül – bár sokat átvesz, illetve megtanul abból –, hanem a világban járva. Ebben a kifelé irányuló életben, amely nyitott a perifériákra, azaz a kisebbekkel való közösségre, a Jézus-követés fog egységet adni. Ugyanis Jézus szegénységének követése lesz

20 Idézi: Grado, i. m.

21 Uo.

az, amely miatt Ferenc bár kifelé irányul, semmi mást nem tart szem előtt, csak egyedül „az Úr Lelkét és szent munkálkodását”. Ez igen nagyfokú önállóságot feltételez a hitben. Mai szóhasználatlaltal élve „nagykorú kereszténységet”, ahol az egyes helyzetekben a hit alapján, a Lélektől indítva különbözteti meg az egyén és az éppen aktuális helyi közösség, hogy mi az Isten szándéka. Amikor Cesare Vaiani Assisi Szent Ferenc lelkiségét igyekszik összefoglalni a ránk maradt Írások tükrében, három gyakori kifejezés köré csoportosítja azt: 1. az Úr Lelkét birtokolni, 2. tulajdon nélkül élni, 3. viszonzni és visszaadni.²² Ferenc minden szinten elutasítja a birtoklást, legyen szó anyagi vagy szellemi tulajdonról, személyes kapcsolatokról, vagy akár önmagunk képességeiről, egészségéről vagy lelki adományairól. Birtokolni az ő szótára szerint csak „az Úr Lelkét” szabad, hozzá viszont minden körülmények között ragaszkodni kell. A Perugiai legenda szerint Ferenc e szavakkal küldi evangelizálni a testvéreket:

Bár úton vagytok, viselkedésetek legyen mégis annyira szerzeteshez illő, mintha remeteségben vagy cellában tartózkodnátok; mert bárhol vagyunk és akárhol járunk, cellánk velünk van: test testvérünk ugyanis a cella, lelkünk pedig a remete, aki Istent imádvá és róla elmélkedve él bent a cellában. Ezért ha a lélek nem él békében és magányosan cellájában, a kézzel épített cella nem sokat használ a szerzetesnek. (Assisi Szent Ferenc Perugiai legendája LXXX)²³

Ferenc szerint csak a befelé gyakorolt figyelem teszi képessé az embert arra, hogy a világban az Evangélium hirdetője maradjon. Ezért szólít fel ismételten a szív és értelem Istennél tartására, Isten Lelkének birtoklására – és ezzel egybevágoan a Regula „Lélek szerint” való megtartására –, s minden egyéb ragaszkodás folytonos elengedésére, vagyis a Jézusi szegénység követésére.²⁴ Ez egyszerre jelent nagyfokú szabadságot és a megkülönböztetés gyakorlásának állandó feszültségét. Jól szemlélteti mindezt a *Levél Leó testvérhez*. Nem tudjuk megállapítani ennek a rövid és autográfként fennmaradt szövegnek a pontos Sitz im Leben-jét, de amennyire kiderül, megelőzi egy korábbi beszélgetés életformáról, identitásról. Leó testvér, és feltehetőleg még több testvér társulva hozzá, bizonytalan azt illetően, vajon helyes úton járnak-e. A kérdés tárgya nem világos, de Ferenc válasza a következő:

...bármely út jobbnak tűnik számodra az Úristen tetszésének keresésében és az ő nyomdokainak és szegénységének követésében, az Úristen áldásával és az irántam való engedelmisségben válasszátok azt. És

22 Vaiani, Cesare: *Assisi Szent Ferenc útja*, L'Harmattan, Sapientia SzHF, Budapest, 2013.

23 *Assisi Szent Ferenc Perugiai legendája*, ford. Varga Kapisztrán, Agapé, Szeged, 1997.

24 Meg nem erősített regula 17,11–14; 22,19. 25–27; 23,8–9; Megerősített regula 10,4. 8; Intelmek 12 és 14

ha lelked vagy más vigasztalás végett szükséged van rá, és újra el akarsz jönni hozzám, jöjj! (Levél Leó testvérhez 3–4)

Az „evangéliumi profil” tehát a hitben való önállóságot és Isten szándékának önálló és közösségi keresését jelenti, nem mellékesen feltételezve az engedelmesség erényét az egyházban és a rendi közösségben. A 12–13. században általánosan jellemző volt az Evangéliumhoz mint legfőbb forráshoz való visszatérés. Az újabb szerzetesi szabályzatokra ez ugyanúgy igaz, mint a különféle szegénységi mozgalmakra, még ha más-más hangsúllyal is.²⁵ Ferenci specifikummá az Evangélium kisebb testvéreként és testvéri közösségben való megélése válik a „világban járva”, a Római Egyházon belül.

Hangsúlyozni kell, hogy Ferenc szándéka mögött, amelyvel Jézus szegénységéhez ragaszkodik, benső hittapasztalata, mondhatni, saját teológiája áll. Az *Intelmek* első szakaszában olvassuk kifejtve, ahogy egymás mellé állítja a megtestesülés és az Eucharisztia misztériumát, mindkettőben Isten alázatát szemlélve, aki Jézus Krisztusban elérhetővé, érinthetővé teszi magát. Ez a krisztocentrizmus ugyanakkor „szentháromságos”. Mert „az Úr Lelke, aki híveiben lakozik, ő az, aki veszi az Úr legszentebb testét és véréét”.²⁶ Továbbá a Szentháromság bennünk lakozása az, ami betölti a szeretetre törekvő, szentségekkel élő, bűnökkel küzdő hívő embert, ahogy ez a *Levél a hívőkhöz* mindkét változatából kiderül. Ferenc minden hívő számára megélhető valóságnak jelenti ki a szentháromságos Istennel való misztikus egységet.²⁷

4. Kisebbségek között: munka, alalmazsna, lelki barátok és rászoruló

A világból való kivonulás után egy következő lépés tehát – Jézus szegénységének követésével együtt – a minoritás felvállalása. Az

25 Ezt példázza a III. Kelemen pápa által 1188-ban jóváhagyott *Regula Sancti Stephani* Prológusa is: „A magasságbeli Atya házába eljutni, ahol – amint a Fiú mondja – sok hely van, sokféle úton lehetséges (...) ajánlják ezeket az egyes szent atyák, így Szent Vazul Regulája, Szent Ágostoné, Szent Benedeké. De nem ezek képezik a szerzetesség táptalaját, ezek csupán hajtások; ezek nem a gyökér, hanem csak az ágak; nem a fő, hanem a tagok. Valójában csak egy hit van, s ennélfogva csak egy alapvető Regula létezik az üdvösség érdekében, a regulák Regulája, amiből az összes többi regula fakad, mint patak az egyetlen forrásból. Ez a regulák Regulája a szent evangélium (...). Így hát együtvé tartozva, amint a vesszők az igaz szőlőtől, aki Krisztus, tartásat meg töletek telhetően, az ő segítségével, az evangélium parancsait; úgy, hogy ha kérdezik töletek, hogy mely renndhez tartoztok, vagy mi a Regulátok, tudjátok azt válaszolni, hogy keresztények vagytok, és Regulátok az evangélium, minden regula forrása és alapja (...).” Idézi: *La Regola di frate Francesco. Eredita e sfida, a cura di Pietro Maranesi, Felice Accrocca, Editrici Francescane*, 2012, 191.

26 *Intelmek* 1,12

27 *Levél a hívőkhöz* I 1,1–10; *Levél a hívőkhöz* II 48–53

assisi bűnbánók idővel testvéreknek hívják magukat, majd a kisebb testvérek elnevezésben foglalják össze identitásukat.

A minoritas – ma azt mondanánk: a periféria – vállalása vezet Ferencet arra, hogy a *Meg nem erősített regula* írásakor részletesen szóljon a szolgálat és dolgozás módjáról (7), a pénz elfogadásának tilalmáról (8), az alamizsnagyűjtésről (9), valamint az állattartás tilalmáról (15). Itt nem csupán a szegénységről van szó – annak teológiai, spirituális és anyagi vonatkozásaival –, sokkal inkább a társadalomban elfoglalt helyről, amely a kisebbek között van. A *Megerősített regula*, a maga tömörebb, jogszerűbb stílusában is ugyanezt a logikát követi a 4–6. fejezetekben, és arányosan ugyanilyen fontosnak ítéli ezeket a témákat.

A kisebbekkel való azonosulást – Ferenc gyakorlatában és hite szerint – elsősorban a „hűségesen és odaadással” végzett munka jelenti. Ezen a ponton hivatkozik a Szentírásra, idézi az egyházatyákat, valamint Szent Benedek Reguláját is: „A tétlenség a lélek ellensége.”²⁸ Az ősi lelki tanítást összekapcsolja azzal a belátással, hogy egy mesterséget űzni kegyelem, amely ugyanakkor tanulható és tanulandó.²⁹

Az új életforma intézményesülése együtt jár a letelepedéssel, a közösség provinciákba szervezésével, valamint lassanként és nem kizárólagosan a klerikalizációval és városiasodással. Ennek egyik következménye, hogy amíg a kisebb testvéri életmodell az alsóbb társadalmi réteghez igazodott, s így a kolostoron kívüli munka, illetve lehetőség szerint valamilyen korábban tanult mesterség űzése volt jellemző, a későbbiekben ez erősen differenciálódott. Ferenc *Végrendeletében* (1226) még a kétkezi munka elsődlegességéről vall – felidézve a majdnem két évtizeddel korábbi állapotot –, és kifejezi szándékát, hogy „minden testvér dolgozzon, ahogy a tisztesség megkívánja”.³⁰ Azonban már 1221-ben három típus van jelen a kisebb testvérek közösségében: igehirdető (*predicatores*), imádkozó (*oratores*), dolgozó (*laboratores*).³¹ A *Meg nem erősített regula* még a kolostoron kívüli, mások szolgálatában és házában végzett munkával számol, és kimondja, hogy a testvérek egyrészt nem lehetnek vezető beosztásban, hanem csak mint kisebbek és alárendeltek (*minores et subditi*), másrészt „lehetnek a mesterségükhöz szükséges szerszámaik és eszközeik”. A *Megerősített regulában* (1223) már csak egyetlen kritériumot találunk: az imádság és áhítat lelkületét, amelyet semmilyen munka ki nem olthat. Még később Bonaventura – aki 1257-től a legfőbb előljáró – már a kolostoron belül végzett szolgálatokat dicséri, mégis a differenciálódás folyamata ellenére a munka követelmény marad, ahogy az alamizsnagyűjtés is mint ellátandó szolgálat rögzül a mindennapi életben.

28 RB 48,1

29 Vö. *Megerősített regula* 5,1; *Végrendelet* 21

30 *Végrendelet* 20–21

31 Vö. *Meg nem erősített regula* 17,5

A koldulást – Ferenc kifejezésével „az Úr asztalához járulni” – nem csupán a megélhetés biztosítása indokolta. Annak eszköze lett, hogy a testvérek megtapsztalhassák a kisebbek rászorultságát, akik között az első Jézus és az ő Édesanyja.

És ha a szükség úgy hozza, menjenek alamizsnát gyűjteni. És ne szégyelljék magukat, hanem inkább emlékezzenek arra, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus, a mindenható élő Isten Fia olyanná tette orcáját, mint az igen kemény kőszikla, és ő nem szégyellte magát; szegény és jövevény volt, és ő maga is, a Boldogságos Szűz is és tanítványjai is alamizsnából éltek. (Meg nem erősített regula 9,3–5)

Mindehhez társult a „lelki barátok” (*amici spirituales*) intézményesülése is, akikre számos utalás történik mindkét regulában. Míg az első társak közössége a második és harmadik generáció bekapcsolódásával befolyásos renddé szerveződött, igen rövid idő alatt lelki barátok alatt is mást értettek. A kezdetekkor (1223 előtt) azok közül kerültek ki ezek az emberek, akik között a testvérek forgolódtak, akikkel együtt dolgoztak, vagyis a kisebbek közül. A velük való viszonyt a kölcsönösség jellemezte. 1230-ban azonban már olyan, a gazdasági életben jártas világiak segítik a megnövekedett létszámú és ambiciózus rendet, akik közvetítenek anyagi ügyekben a jötevők és a közösség között.³² A pénz elfogadásának tilalma megmarad a *Megerősített regulában* is (4. fejezet), ám együttjár azzal a meghagyással, hogy a különféle szükségletek betöltése a lelki barátok útján csak és kizárólag az előljárók feladata. A közvetlen és kölcsönös viszonyulást felváltotta egy olyan távolság, amelyet az intézményesült rend, illetve annak belső hierarchiája alakított. Bár Ferenc elhatárolódása a pénz halmozásától és bárminemű kezelésétől a korabeli társadalom gazdasági gépezetétől való függetlenséget jelentett, kérdés, hogy a későbbiekben ugyanez a tilalom nem inkább a távolságot növelte a testvérek és az őket körülvevő kisebbek társadalmi rétege között.

A korábban említett és példákkal illusztrált szegények, kéregetők, leprások közötti forgolódás (Meg nem erősített regula 9,2) az intézményesülés korában is megmaradt követelménynek, de szüntelen igényelte Ferenc életszentségének és eszményének felidézését.³³ Az életrajzok és legendák számtalan epizódja beszéli el, hogy a szent atya miként osztotta meg „javait” a rászorulókkal, és miként szegénykezett, ha magánál szegényebbel találkozott. Persze ezt is nehéz reguláris keretek közé szorítani, illetve az egyes élethelyzeteket előre megírt szabályokkal körülbástyázni. Az evangéliumi magatartás látszólag ellentmondásos döntést is eredményez olykor. Ilyen eset, amikor Ferenc odaadja a közösség egyetlen Újszövetségét két testvér édesanyjának, aki

32 Vö. *La Regola di frate Francesco*, i. m. 339–344.

33 Celanói Tamás *Második életrajza* külön részt szentel ennek a témának *Szent Ferenc részvétele a szegények iránt* címmel (83–93).

azt eladva enyhíteni tud saját ínségén, holott a testvérek napi olvasói-hallgatói az Evangéliumnak, Ferenc pedig szabályos kampányt folytat a szent írások, s főleg a liturgiában használt könyvek érdekében.³⁴

5. Periférián a rendi közösségen belül

Bár Ferenc karizmatikus vezetője marad rendjének haláláig, a hivatalos vezetést 1220 őszén átadja. A létszámában megnövekedett és rengeteg új élethelyzettel küzdő közösségben ő maga is perifériára kerül. Talán nem tévedünk, ha ezt fedezzük fel Az *igazi és tökéletes örömről* szóló tanításában – amelynek átdolgozott formája a *Fioretti* 8. fejezetében olvasható –, ahol Ferencet saját testvérei nem akarják beengedni éjszakára. A kapus testvér szavait akár maró öniróniának is vehetjük: „Menj innét, te együgyű vagy és tanulatlan (*simplex et idiota*); nem való vagy hozzánk; mi annyian vagyunk, és olyanok, hogy nincs szükségünk rád.” Az életnek ilyenfajta perifériáján a szegény ember bölcsessége ebben áll: „Mondom neked, hogy ha van türelmem, és nem indulok fel, akkor ebben van az igazi öröm, az igazi erény és a lélek üdvössége.”

Egyéb források is beszámolnak Ferenc „nagy kísértéséről”, a *Perugiai legenda* pedig drámai színekkel ábrázolja a rend előjáróival és tanult testvéreivel való konfliktusát a saját regula és életforma kapcsán.³⁵ Nem tudjuk, hogy a hosszan tartó kísértés valójában miben állt, a renden belüli feszültségeket is csak megközelítőleg rekonstruálhatjuk, kritikával kezelve a különböző szempontú, némileg tendenciózus leírásokat. Bizonyos azonban, hogy Ferenc saját közösségében is megtapasztalva a periférián való létet, mindvégig kitart az evangéliumi élet eszménye mellett, és felemeli szavát a kisebb testvérek egysége érdekében. Végrendeletének második felében, az indulást és „umbriai tavaszt” idéző visszaemlékezés után kemény szavak következnek a szegénység megtartásáról, az engedelmségről és a katolikus egyházhoz való ragaszkodásról. Ugyancsak a periféria-lét megtapasztalását, és az abban elnyert kiengesztelődést sejtethetjük meg a betegen megénekelt és élete végén kiegészített *Naphimnuszban* is.

Realitásérzékét mutatja, hogy saját helyzetétől elvonatkoztatva általánosságban is számolt azzal, hogy valaki a szerzetesi közösségen belül perifériára kerül. A ferences életszabályok alapvetően két ilyen helyzetet tárgyalnak. Az egyik, amikor valaki megbetegszik, a másik, ha valaki súlyos bűnbe esik. A ferences regula igen bőven, külön fejezetekben szól ezekről a helyzetekről. Betegség esetén elsősorban azt hagyja meg, hogy a betegnek

34 Celanói Tamás: Második életrajz 91

35 Assisi Szent Ferenc Perugiai legendája CXIII–CXIV

úgy szolgáljon a többi testvér, „ahogy kívánná, hogy neki szolgáljanak”. Amint a helyzet igényli, akár többen is gondoskodjanak róla, sőt „végső szükség esetén rábíthatják őt egy másik személyre”. Ugyanakkor a beteg számára lelki feladatot is jelent saját gyengesége. Meg kell tanulnia hálát adni mindenért, kerülve a zúgolódást és az orvosságok túlzott hajhászását.³⁶

A vétkesekkel kapcsolatban Ferenc is alkalmazza a keresztény hagyományban ismerős *correctio fraterna*, azaz a testvéri feddés gyakorlatát.³⁷ A bűnös feladata a bűnbánat, amely magában foglalja a gyónást. Emellett azonban hangsúlyosan jelenik meg, hogy a többi testvér, főképp az előljáró, irgalommal és szeretettel segítse a bűnöst. A regula egyik visszatérő szava, a *familiaritas* itt is előkerül. Annak a kölcsönös bizalomnak a kifejezése, amely a testvéri közösség kritériuma, és amely egyetlenként képes meghaladni a közösséggel fennálló konfliktust. A harag és a felháborodás az ítélkezéssel együtt csak tovább ront a helyzeten, és az embereken is:

Óvakodjanak azonban a testvérek, mind a miniszterek és szolgálk, mind a többiek, hogy mások bűne vagy rossz példája miatt fel ne háborodjanak, és ne haragudjanak, mert az ördög egynek vétsége által sokakat meg akar rontani. Ellenkezőleg, amennyire csak képesek rá, a Lélek szerint inkább segítsék azt, aki vétkezett... (Meg nem erősített regula 5,7–8)

A többi testvértől való elidegenedésnek ezeken túlmenően egyéb okai is lehetnek. Például, ha valaki előljáró, a neki alárendelt személyek azonban ellenségesek vele. Erről tanúskodik a Levél egy miniszternek, amelyben Ferenc arra biztatja az előljárót, hogy a helyzetet fogja fel kegyelem gyanánt, és ne akarja, hogy a testvérek jobb keresztények legyenek. Ez a hozzáállás annyira hihetetlennek tűnt a szöveget áthagyományozó másolóknak, hogy a kritikus sorból – „És ebben szeresd őket, és ne akard, hogy jobb keresztények legyenek” – kihagyták a ne szócskát.³⁸

Szent Ferenc minden helyzetben rátapint a testvéri közösség egységét bomlasztó belső hibára, önzésre, és a szeretetből való és kölcsönös bizalmon alapuló engedelmisséget ajánlja. Soha semmilyen érvet nem fogad el, amellyel bárki igazolhatná, hogy elszakad a közösségtől. Harmadik *Intelmében*, sorra véve az engedelmisségnek különféle megvalósulásait, kitér arra az eshetőségre, ha valaki szembekerül előljárójával, mikor az olyat parancsol, ami „a lélek kárára van”. Még ebben a helyzetben sem fordulhat el a testvér előljárójától, jóllehet parancsának nem kell engedelmeskednie. Az ilyen, szeretetben megmaradó szerzetes „életét adja testvéreiért”.³⁹

36 Vö. Meg nem erősített regula 10; Megerősített regula 6,9

37 Meg nem erősített regula 5 és 20

38 Levél egy miniszterhez 7

39 Intelmek 3,9

6. Periférián az egyházban és a világban

Az Evangélium szerinti élet újszerűségéről már szóltunk. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni, hogy az 1209-es, III. Ince pápa általi jóváhagyás jelentős lépés volt az egyház számára is, amely „újabb nyitás lehetőségét képviselte a bevett szerzetesi és világi papi hagyomány keretein kívül létrejött pauperisztikus-evangéliumi ihletésű csoportok és mozgalmak felé, amelyekről Ferenc testvér mindig is makacsul és világosan elhatárolódott”.⁴⁰ Ő maga bár klerikus – felszentelt diakónusként látjuk őt az ominózus karácsonyi éjjeli misén Greccióban⁴¹ –, mégsem szentelik soha pappá, az általa alapított rend pedig klerikusok és laikusok életközössége. Valószínűleg ez a belső kommunióban is megélt nyitottság segítette az új közösséget abban, hogy kifelé is nyitott legyen, és közvetlen módon szólítsa meg a laikusokat, a hitében meggyengült katolikus világot, képviselve közben az egyházi vezetés pasztorációs reformjait. Az 1215-ös IV. Lateráni zsinat több rendelkezése befogadóra és lelkes képviselőre talál a kisebb testvérekben. Így visszhangzik Ferenc életében és írásaiban a szentségi élet, gyónás, áldozás, Eucharisztia-tisztelet propagálása is, valamint a bűnbánatra hívó prédikálás. Evangéliumi szegénységével a határokat feszegeti, mégsem hasonul az egyházból kiszakadt eretnekmozgalmakhoz.

Különösen fontos lesz az új, közvetlenül a pápa úrtól függő és mobilis rend életének alakulásában, hogy munkálkodása nem korlátozódik a katolikus világra. A ferences regula lesz az első a szerzetesi életszabályok között, amely külön fejezetben rendelkezik azokról, „akik szaracénok vagy más hitetlenek közé mennek”.⁴² A keresztes hadjáratok idején egyedülálló ferenci hozzáállás a testvérek életformájának is része lesz. A vonatkozó fejezetek címei két fontos célcsoportot jelölnek meg. A „szaracénok”, vagyis a muszlim világ mellett említett „más hitetlenek” kifejezés megengedi, hogy a missziós küldetést az akkoriban Európában is jelen lévő bármilyen nem keresztény, vagy nem a római egyházhoz tartozó vallási csoportra értsük (zsidók, ortodoxok, eretnekek). Ferenc soha nem hivatkozik, még csak nem is utal máshol „más hitetlenekre”. Az Itáliában megjelenő különböző eretnekmozgalmakra se. Annál is meglepőbb ez, mivel biztos találkozott velük, vagy legalább a róluk szóló hírekkel. Ami feltűnő ennek kapcsán, az a makacs és határozott fellépés, amellyel testvéreihez fordul, hogy „katolikus módon éljenek”, valamint az a magatartás, amelyet általánosan vállalhatónak tart bármilyen misszióban. A misszió feltétele mindenekelőtt az isteni meghívás, amellyel az elöljáró sem szabad hogy ellenkezék, hanem ha alkalmasnak látja a testvért, el kell engednie. A misszióban pedig kétféle magatartást tanúsíthatnak a Szentlélek

40 Merlo, i. m.

41 Celanói Tamás: Első életrajz 84–86

42 Ld. Meg nem erősített regula 16; Megerősített regula 12

hatására (*spiritualiter*): 1. békés keresztény életvitel, vállalva ebben a helyzetben is a minoritást („Istenért legyenek alárendeltjei minden emberi teremtménynek, és vallják meg, hogy ők keresztények”⁴³); 2. keresztény igehirdetés, „ha úgy látják, hogy Istennek tetszésére van”.

A szóbeli tanúságtétel kritériuma tehát Isten szándékának a hívó megkülönböztetése. A regula megfogalmazását két fontos esemény előzi meg. Egyrészt békés találkozásra kerül sor Ferenc és Melek al-Kámil szultán között Damiettánál 1219 szeptemberében, másrészt öt testvér Marokkóban mártírhalt 1220 januárjában. A megelőző években Ferencnek több sikertelen tengerentúli útja is volt, és céljának elérésében, tudniillik hogy eljusson a Szentföldre, életrajzírói szerint a vértanúság vágya is motiválta.⁴⁴

Ferenc találkozása a nem katolikus világgal, és ahhoz való viszonya több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt ugyanaz az önátadásra való elszántság jelenik meg mártíromságra való vágyában, amelyet az engedelmisség erényének legmagasabb fokú megvalósításában lát. A regulából kiderül, hogy az első számú missziós magatartás az alárendeltség vállalása „minden teremtménynek”. Az *erények üdvözlése* című meditációjában párba állítja szemléli az erényeket, és a szent szeretethez kapcsolja a szent engedelmisséget. Majd még egyszer végigtekintve az erényeken a következő sorokkal marad az engedelmisség szemlélésében:

*A szent engedelmisség
megszégyeníti minden egyéni szándékot, ami testi és önző,
és ilyenkor az ember saját testét az önmegtágadás által
kézségessé teszi a Léleknek való engedelmisségre,
valamint a testvérének való engedelmisségre,
és aláveti és alárendeli magát minden embernek, aki a világban van,
és nem csupán az embereknek,
hanem minden állatnak és vadnak is,
hogy azt tehessenek vele, amit csak akarnak,
amennyire az Úr onnét felülről megengedi ezt nekik.
(Az erények üdvözlése 14–18)*

Megfigyelhető ennek az erénynek az a felfogása, amely mesz-sze túlmutat parancsteljesítésen, és amely a vértanúságban éri el legtokéletesebb formáját. A szeretetben való önátadás aktusa ez,

43 Meg nem erősített regula 16,6

44 Vö. Vaiani, Cesare: *Storia e teologia dell'esperienza spirituale di Francesco d'Assisi* (Fonti e ricerche 23), Edizioni Biblioteca Franciscana, Milano, 2015, 175–200.; d'Assisi, Francesco: *Scritti*, ed. critica a cura di Carlo Paolazzi OFM, Grottaferrata, 2009. XIII–XIV. Rendtörténeti monográfiájában Merlo 1212/1213-ra teszi az első kísérletet, vö. Merlo, i. m. 26. A vértanúság utáni vágyról: Celanói Tamás, *Első életrajz* 55–57; Szent Bonaventura, *Legenda maior* 9,5–9

amely a mindennapi engedelmisségben ugyanúgy, mint a vértanúságban, a passiójában önmagát kiszolgáltató Jézust utánozza. Ahogy Celanói Tamás is fogalmaz, Ferenc az engedelmisség „legfelsőbb fokát... abban látta, ha valaki isteni sugallatra a hitetlenek közé megy, vagy azért, hogy ott a lelkek üdvéért fáradozzék, vagy azért, hogy elnyerje a vértanúság koronáját”.⁴⁵

A szultánnal való békés találkozást mind keresztény, mind muszlim történeti források alátámasztják.⁴⁶ Azt látjuk benne megvalósulni, ami pár évvel később a regulában megfogalmazásra kerül. Ferenc – egy társának kíséretében – alárendeltként közelít, szilárdan állva keresztény hitében és képviselve azt, nem elengedve az Evangéliumnak sem missziós, sem békére hívó jellegét. A rendi közösség már az 1217-es pünkösdi káptalanon kifejezi, hogy támogatja a Lateráni zsinat céljait, 1219-ben pedig elhatározzák Szíria provincia létrehozását. A kisebb testvérek tehát nyíltan felvállalták a térítő tevékenységet az V. keresztes hadjárat során, még ha kérdéses is volt, hogy az evangelizálás miként fér meg a háborús helyzettel.⁴⁷ A békés találkozóra mindenesetre sor került, és amennyire a történeti források következtetni engednek, kézzel fogható eredményei is voltak. Elképzelhető ugyanis, hogy Melek al-Kámil abban a kedvezményben részesítette a kisebb testvéreket, hogy szabadon látogathatták a muszlim fennhatóság alá eső szent helyeket.⁴⁸

A több hónapos tengerentúli útnak egy további el nem hanyagolható következménye volt. Ez pedig a muszlim vallásosság hatása Ferencre, amely több levelében tükröződik. Ezekben Isten nyilvános és közös imáadására hív, és szabályos kampányt folytat az Eucharisztia tisztelete érdekében. Amikor a népek vezetőihez intézett levelében arra buzdít, hogy mozdítsák elő az Isten tiszteletét, nagy valószínűség szerint a műezin imára hívásának meg tapasztalása áll a háttérben:

És a rátok bízott nép körében oly nagy tiszteletet ébresszettek az Úr iránt, hogy esténként hívívő útján vagy más módon adott jelre az egész nép dicsérje a mindenható Úristent, és adjon hálát neki. (Levél a népek vezetőihez 7)

Hasonló felszólítással találkozunk a Levél az örökhöz 1. változatában (8):

45 Celanói Tamás: Második életrajz 152

46 Vö. Csik Tamás: Assisi Szent Ferenc és Melek al-Kámil szultán találkozója 1219-ben. Egy 800 évvel ezelőtti esemény történelmi háttere és a „vallásközi dialógus” lehetősége az V. keresztes hadjárat éveiben, *Acta Pinteriana*, 2019/5. 143. http://acta-pinteriana.hu/archivum/acta-pinteriana-5_csik.pdf (Utolsó letöltés: 2019. 11. 09.)

47 Vö. uo.

48 Uo. 154.

És úgy hirdessétek és prédikáljátok az ő dicséretét minden nemzetnek, hogy minden órában és minden harangszóra az egész nép dicsérje a mindenható Istent, és adjon hálaát neki az egész földkerekségen.

Amint a leprással való találkozás egyszerre jelentett Ferencnek belső változást, megtérést Istenhez, valamint az irgalmasság gyakorlását a testvérrel, úgy a muszlim világ tapasztalata új lendülettel töltötte el egyházon belüli misszióját.